

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ Μ. ΑΝΔΡΕΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ 1967-1974

Ιστορική και νομοκανονική προσέγγιση

Πρόλογος: ΙΩΑΝΝΗΣ Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ

 επίκεντρο

ΕΚΔΟΣΕΙΣ CEMES

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	7
ΚΥΡΙΕΣ ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ.....	15
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	17
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	23

Μ Ε Ρ Ο Σ Α΄

ΟΥΣΙΕΣ ΣΧΕΣΕΩΝ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΠΡΟ ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ «ΕΠΤΑΕΤΙΑΣ»

1. Ιστορική επισκόπηση.....	37
2. Η μεγάλη κρίση στην Εκκλησία στις αρχές της 10ετίας του '60.....	40
3. Το «Πιστεύω» της 21 ^{ης} Απριλίου.....	44
4. Η στάση της Εκκλησίας.....	51
5. Οι θρησκευτικές οργανώσεις.....	55
6. Η στάση των Αρχιεπισκόπων Ιερωνύμου Κοτσώνη και Σεραφείμ Τίκα έναντι των χριστιανικών οργανώσεων.....	62
7. Οι αντιλήψεις του καθεστώτος της 21 ^{ης} Απριλίου και της Εκκλησίας περί «μεσσιανιστικής» αποστολής.....	66

Μ Ε Ρ Ο Σ Β΄

Η Α΄ ΦΑΣΗ ΤΗΣ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑΣ (1967 – 1973)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Οι επεμβάσεις στη διοίκηση της Εκκλησίας

1. Οι νομοθετικές ρυθμίσεις για τον διοικητικό έλεγχο της Εκκλησίας.....	69
2. Η «Αριστίνδην» Ιερά Σύνοδος	
α) Ιδρυση.....	76
β) Δράση.....	81
γ) Κατάληξη.....	94

3. Η απομάκρυνση του νομίμου και κανονικού Αρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου Β΄ (Χατζησταύρου).....	98
4. Η εκλογή του αρχιμανδρίτου Ιερωνύμου Κοτσώνη ως Αρχιεπισκόπου.....	106
5. Οι εκλογές και χειροτονίες νέων αρχιερέων.....	121
α) Οι 29 νέοι επαρχιούχοι Μητροπολίτες (1967 – 1971).....	122
β) Οι 6 νέοι τιτουλάριοι Επίσκοποι (1967 – 1972).....	151
6. Τα προβλήματα ως προς την κανονικότητα εκλογής των νέων αρχιερέων.....	155
α) Εκλογή Μητροπολιτών σε μη κανονικώς χηρεύουσες Μητροπόλεις.....	157
β) Εκλογή Μητροπολιτών σε κανονικώς χηρεύουσες Μητροπόλεις.....	164
7. Θεσμοθέτηση θέσεως «Αρχιερέως “Ενόπλων Δυνάμεων”».....	166
8. Η Συντακτική Πράξη Δ΄/1967.....	172

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

Η επιχείρηση «κάθαρση» και η ρήξη του Αρχιεπισκόπου με τον Βασιλιά

1. Ο Α.Ν. 214/1967. Διώξεις παλαιών αρχιερέων.....	172
2. Οι κατά την διάρκεια της Επταετίας 16 αντικανονικώς απομακρυνθέντες αρχιερείς.....	178
α) Οι κηρυχθέντες έκπτωτοι.....	179
β) Οι εξαναγκασθέντες σε παραίτηση.....	183
γ) Οι «αυτοδικαίως» απομακρυνθέντες λόγω ηλικίας και χρόνου υπηρεσίας....	189
3. Οι «ανεπιθύμητοι»: Ο Ελασσώνος Ιάκωβος (Μακρυγιάννης), το πρώτο θύμα.....	192
4. Η αποπομπή του Θεσσαλονίκης Παντελεήμονος (Παπαγεωργίου).....	196
5. Η ρήξη ανάμεσα στον Αρχιεπίσκοπο και τον Βασιλιά.....	203

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

Η υποβάθμιση των Ιερών Κανόνων

έναντι των κρατικών Νόμων

1. Το ζήτημα της διακρίσεως των Ιερών Κανόνων σε δογματικούς και διοικητικούς.....	209
2. Ο αντιπερισπασμός της Κυβερνήσεως: Η πρόφαση περί αφαιρέσεως της επικλήσεως της Αγ. Τριάδος στο νέο «Σύνταγμα» (1968).....	211
3. Η διατήρηση της διακρίσεως των Ιερών Κανόνων στη Νομοθεσία.....	215

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

Ο νέος Καταστατικός Χάρτης (1969)

1. Οι ρυθμίσεις για την διοικητική αυτοτέλεια της Εκκλησίας της Ελλάδος.....	218
2. Οι αρχιεπισκοπικές αντιφάσεις.....	224
3. Ο πολιτικός έλεγχος της εκκλησιαστικής διοικήσεως.....	226
4. Παρεμβάσεις της δικτατορίας σε θέματα προσλήψεων εκκλησιαστικών υπαλλήλων και επιλογής εκκλησιαστικών συμβουλίων.....	228
5. Καταστατικός Χάρτης (1969) και Οικουμενικό Πατριαρχείο.....	233

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

Η σύγκρουση με το Οικουμενικό Πατριαρχείο

1. Το νομοκανονικό πλαίσιο της σχέσεως Πατριαρχείου - ελλαδικής Εκκλησίας.....	239
2. Η απορρύθμιση των σχέσεων.....	240
3. Η καταστρατήγηση των Πατριαρχικών Πράξεων.....	241
4. Οι αντιδράσεις του Πατριαρχείου και Μητροπολιτών για το νέο Καταστατικό Χάρτη.....	246
α) Οι παρεμβάσεις του Αθηναγόρα προς Αρχιεπίσκοπο και Κυβέρνηση.....	246
β) Η εξουδετέρωση των Πατριαρχικών Πράξεων στο νέο Καταστατικό Χάρτη (1969).....	248
γ) Αντιδράσεις εντός της Ιεραρχίας της Εκκλησίας της Ελλάδος.....	251
δ) Η πρόσκαιρη παραίτηση του Αρχιεπισκόπου Ιερωνύμου.....	258
5. Διεργασίες περί αρχιεπισκοπικής διαδοχής.....	260
6. Η ακύρωση της συνθέσεως της Δ.Ι.Σ. στο Σ.τ.Ε.....	263
7. Αίτημα Μητροπολιτών περί επαναφοράς της ισχύος των Πατριαρχικών Πράξεων.....	267
8. Η τελευταία στήριξη της στρατιωτικής Κυβερνήσεως προς τον Αρχιεπίσκοπο Ιερώνυμο.....	273

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ΄

Η αποκατάσταση της διασαλευθείσης κανονικής τάξεως

1. Η Ιεραρχία υπερψηφίζει τη συγκρότηση της νέας Δ.Ι.Σ. με τη σειρά των πρεσβείων.....	276
2. Αποτίμηση του εκλογικού αποτελέσματος στην Ιεραρχία της 10 ^{ης} Μαΐου 1973.....	282
3. Αντιδράσεις κατά της αποφάσεως της Ιεραρχίας. Προσφυγή στο Σ.τ.Ε.	

κατά της συνθέσεως του σώματος των εκλεκτόρων και του τρόπου εκλογής της νέας Δ.Ι.Σ.....	284
4. Απόρριψη της προσφυγής – Νομική κατοχύρωση της νέας Δ.Ι.Σ.....	287
5. Αίτημα ακυρωτικής παρεμβάσεως προς την Κυβέρνηση.....	289
6. Πολιτικές εξελίξεις και νέα δεδομένα. Η Κυβέρνηση Μαρκεζίνη.....	294
7. Η παραίτηση του Αρχιεπισκόπου Ιερωνύμου (Κοτσώνη).....	297

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ΄

Ο Αρχιεπίσκοπος Ιερώνυμος Κοτσώνης΄

Μια αποτίμηση της διαδρομής του

1. Η άνοδος, η θητεία και η πτώση του (1967 – 1973).....	300
2. Η πολιτική του Ιερωνύμου σε σχέση με το Πατριαρχείο.....	304
3. Ο Ιερώνυμος ως Πρόεδρος της Ιεραρχίας: οι επιτυχίες του σε έργα, οι αποτυχίες του στο τρόπο ασκήσεως της εξουσίας	307

ΜΕΡΟΣ Γ΄

Η Β΄ ΦΑΣΗ ΤΗΣ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑΣ (1973 – 1974)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Από τον Ιερώνυμο (Κοτσώνη) στον Σεραφείμ (Τίκα)

1. Η νέα πολιτική κατάσταση. Διεργασίες για την ανάδειξη νέας εκκλησιαστικής ηγεσίας	313
2. Η συγκρότηση της «Πρεσβυτέρας Ιεραρχίας».....	321
3. Η αντίδραση των αποκλεισμένων από την «Πρεσβυτέρα Ιεραρχία».....	326
4. Η εκλογή του Μητροπολίτου Ιωαννίνων Σεραφείμ (Τίκα) ως νέου Αρχιεπισκόπου.....	330
5. Η κατ΄ οικονομίαν αντιμετώπιση των παραπτωμάτων του Αρχιεπισκόπου πρώην Αθηνών Ιερωνύμου.....	335
α) Η αναγνώριση του Ιερωνύμου ως Αρχιεπισκόπου πρώην Αθηνών.....	336
β) Η κοίμηση του Ιερωνύμου (1988) και η διαθήκη του.....	338
6. Η κρίση της κανονικότητας εκλογής των αναδειχθέντων επί αρχιεπισκοπείας Ιερωνύμου αρχιερέων.....	340
7. Η περίπτωση του Φλωρίνης: Η πρώτη και συμβολική αναγνώριση εκλογής του Μητροπολίτου που εναντιώθηκε ανοικτά στον Αρχιεπίσκοπο Ιερώνυμο.....	342
8. Η αναγνώριση των 23 εκ των 29 επί αρχιεπισκοπείας Ιερωνύμου	

εκλεγέντων αρχιερέων.....	346
---------------------------	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

Η ίδρυση νέων Μητροπόλεων, η αλλαγή συσχετισμών και οι συνέπειές της

1. Η ίδρυση των οκτώ (8) νέων Μητροπόλεων.....	348
α) Τα νομοκανονικά προβλήματα στον Ν. 411/74.....	349
2. Οι ένδεκα νέοι Μητροπολίτες.....	353
3. Η κλιμάκωση των αντιπαραθέσεων.....	356

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

Το πρόβλημα των «12»

1. Ιούνιος 1974: Η αντιπαραθέση στα άκρα.....	357
2. Ανάκληση αρχικών αναγνωρίσεων για 20, επικύρωση κανονικότητας για 9 και εκθρόνιση για 10 νέους και 2 παλαιούς Μητροπολίτες.....	360
3. Οι καταδικαστικές αποφάσεις για τους «12».....	365
4. Οι διάδοχοι των εκθρονισθέντων.....	371
5. Η «αλήθεια δια το “Εκκλησιαστικόν Ζήτημα”»: Η εκδοχή της Ιεραρχίας.....	374
6. Απονομή «ψιλών» τίτλων στους εκθρονισθέντες Μητροπολίτες.....	376
7. Προσπάθειες καταλλαγής.....	378
8. Η σιωπηρή αναγνώριση των άνευ οριστικής κρίσεως 10 Μητροπολιτών.....	381
9. Αποτίμηση και κριτική ερμηνεία της καταδίκης των «12».....	384

ΜΕΡΟΣ Δ΄

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΣΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ

1. Μεταπολίτευση: Ο Κων. Καραμανλής και ο Σεραφεΐμ (Τίκας) ως θεμελιωτές του εκδημοκρατισμού της θεσμικής Εκκλησίας. Ο νέος Καταστατικός Χάρτης.....	391
2. Συνταγματική και νομοθετική προστασία των Πατριαρχικών Πράξεων (1850/1928)	396
3. Οι πρώτες μεταπολιτευτικές απόπειρες για την επίλυση του εκκλησιαστικού προβλήματος:	
α) Ενέργειες από πλευράς της Πολιτείας.....	400
β) Ενέργειες εκ μέρους της Εκκλησίας.....	404
4. Το θέμα των «12» στο Οικουμενικό Πατριαρχείο.....	411

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΟΣ ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	417
ΠΕΡΙΛΗΨΗ - ΣΥΝΟΨΗ.....	425
SUMMARY.....	427
<u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ</u>	
ΑΡΧΕΙΑ – ΠΡΑΚΤΙΚΑ.....	429
ΠΗΓΕΣ.....	429
ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΑ.....	431
ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ.....	432
ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ.....	433
ΜΕΛΕΤΕΣ.....	433
ΑΡΘΡΑ.....	455
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ.....	459
ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ.....	461
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ.....	467

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Αντικείμενο της παρούσας μελέτης, η οποία εκπονήθηκε στο πλαίσιο της ομότιτλης διδακτορικής μου διατριβής στο Τμήμα Θεολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, είναι η εξέταση, κατανόηση και ανάδειξη των αιτιών και των διαδικασιών μέσω των οποίων η Εκκλησία της Ελλάδος επηρεάστηκε, συμμετείχε, έδρασε και επέδρασε στις πολιτικές εξελίξεις υπό το κράτος της επτάχρονης δικτατορίας 1967 – 1974. Επιχειρώντας να υπηρετήσω το σκοπό της περαιτέρω εμβάθυνσεως της επιστημονικής έρευνας στο πεδίο των σχέσεων Εκκλησίας – Πολιτείας και ειδικά την περίπτωση που τις σχέσεις αυτές σκίαζε, κατά τη περίοδο που ερευνάται, ένα ανελεύθερο καθεστώς, κινήθηκα με βασικό άξονα διαπραγματεύσεως την εξειδικευμένη και συστηματική ανάλυση των πολιτικών και εκκλησιαστικών παραμέτρων που συνθέτουν συνδυαστικά το πρόβλημα. Ένα πρόβλημα ιδιαιτέρως «ακανθώδες» για το γεγονός και μόνο ότι αφορά σε μια λίαν επώδυνη για τη χώρα μας περίοδο της σύγχρονης ιστορίας, της οποίας πολλά τραύματα - σε θεσμούς (όπως στον εκκλησιαστικό, κυρίως, και στον πολιτειακό, εν μέρει), αλλά και σε πρόσωπα – δεν έχουν ακόμη επουλωθεί. Για τους λόγους αυτούς καταβλήθηκε προσπάθεια να αποφευχθεί η φορτισμένη προσέγγιση του ζητήματος σχετικά με τη θέση και τη σχέση της Εκκλησίας με το συγκεκριμένο καθεστώς. Χωρίς, φυσικά, αυτό να σημαίνει αποφυγή της κριτικής προσεγγίσεως ή διάθεση «ουδετεροποιήσεως» μας απέναντι σε γεγονότα και πρόσωπα που σημάδεψαν τη περίοδο αυτή της σύγχρονης μας ιστορίας.

Στο σκοπό της εργασίας μας δεν υπήρξε επ' ουδενί η πρόθεση να «δικάσουμε» – πολλώ δε μάλλον να «καταδικάσουμε» - τη θεσμική Εκκλησία και τους εκπροσώπους της για τις πράξεις ή τις παραλείψεις τους στη περίοδο της δικτατορίας των συνταγματαρχών. Βούληση μας ήταν να μελετήσουμε επισταμένως τις ιστορικές και

νομοκανονικές διαστάσεις του μελετουμένου θέματος και να καταλήξουμε σε τεκμηριωμένα και, όσο είναι εφικτό, αντικειμενικά συμπεράσματα που θέτουν το ζήτημα στις πραγματικές του διαστάσεις, εξηγούν τους λόγους συγκεκριμένων συμπεριφορών, παίρνουν θέση σε θέματα αμφιταλαντευόμενα, ρευστά, «επικίνδυνα», ερμηνεύουν κείμενα και ψηλαφούν ιστορικές περιόδους εντός των οποίων διαχέεται το όλο πρόβλημα. Σε αντίθεση με μερίδα συγγραμμάτων για το «Εκκλησιαστικό πρόβλημα» τα οποία, υπηρετώντας τους στόχους μιας στρατευμένης εκκλησιαστικής ιστοριογραφίας, επικεντρώνουν τον ενδιαφέρον τους στη δεύτερη φάση της δικτατορίας (25.11.1973 – 23.07.1974) μετατοπίζοντας το κέντρο βάρους του προβλήματος στα γινόμενα επί αρχιεπισκοπείας Σεραφείμ (Τίκα) και εντεύθεν, η παρούσα μελέτη, ως οφειλόμενο επιστημονικό χρέος του συντάκτου της, προσεγγίζει το θέμα ολιστικά σ' όλη την έκταση και σ' όλο το βάθος του προβλήματος.

Σε τούτη την εργασία θεωρούμε ως ιστορική αφετηρία του «Εκκλησιαστικού προβλήματος» τα γεγονότα του Μαΐου του 1967 που είναι αυτά τα οποία συνθέτουν την απαρχή του. Πρόκειται για τις συνδυασμένες επιθετικές παρεμβάσεις του δικτατορικού καθεστώτος που κατέλυσαν την κανονική τάξη στο επίπεδο της εκκλησιαστικής ηγεσίας και εκδηλώθηκαν σε διάστημα μικρότερο του μηνός (Μαΐου του '67), σε τρεις διαδοχικές φάσεις: πρώτον με την αντικανονική απομάκρυνση του τότε Αρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου Β' (Χατζησταύρου), δεύτερον με τη σύσταση και το διορισμό δμελούς «Αριστίνδην» Ιεράς Συνόδου δια της οποίας εξουδετερώθηκε η (56μελής εκείνη την εποχή) κανονική Ιεραρχία, και, τρίτον, με την αντικανονική - μέσω της διορισμένης «Αριστίνδην» Συνόδου - ανάρρηση στον αρχιεπισκοπικό θρόνο του αρχιμανδρίτου και καθηγητού της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ. Ιερωνύμου Κοτσώνη. Όσον αφορά στο ειδικότερο εκκλησιαστικό «Πρόβλημα των "12"» (εκπτώτων «ιερωνυμικών» Μητροπολιτών), το οποίο ως πτυχή του ευρύτερου «Εκκλησιαστικού προβλήματος» απετέλεσε ιδιαίτερη αφορμή εντάσεων στο χώρο της Εκκλησίας μέχρι τα πρόσφατα χρόνια (1990 – 1996), πράγματι, δημιουργήθηκε στη δεύτερη φάση (Ιούνιος – Ιούλιος 1974) της δικτατορίας και επί αρχιεπισκοπείας Σεραφείμ (Τίκα), στον οποίο καταλογίζονται και οι σχετικές ευθύνες για τον ατυχή χειρισμό του. Και αυτό, όμως, το ειδικότερο πρόβλημα, δεν προήλθε εκ «παρθενογενέσεως» - όπως, στο πλαίσιο της προαναφερθείσης στρατευμένης εκκλησιαστικής ιστοριογραφίας, επιχειρείται να εμφανισθεί, είτε με αποσιωπήσεις, είτε με στρεβλώσεις γεγονότων της εποχής - αλλά ως προέκταση και συνέπεια των

νομοκανονικών προβλημάτων τα οποία επεσώρευσε η πρώτη φάση της δικτατορίας (1967 – 1973), επί αρχιεπισκοπείας Ιερωνύμου Α΄ (Κοτσώνη).

Στο ζήτημα της διαμορφώσεως των σχέσεων της Εκκλησίας και της τελούσης υπό δικτατορικό καθεστώς Πολιτείας κατά την περίοδο της Επταετίας, κεντρική θέση κατέχουν ερωτήματα, όπως σχετικά με το «πώς;» και το «γιατί;» οι πολιτειακές επιδιώξεις της ηγεσίας της δικτατορίας βρήκαν ελεύθερο πεδίο δράσεως στον εκκλησιαστικό χώρο. Στο πλαίσιο αυτής της προβληματικής επιχειρείται η απάντηση καίριων ερωτημάτων, όπως:

- Για ποιο λόγο και στη βάση ποίων σκοπιμοτήτων ο συνταγματάρχης Γ. Παπαδόπουλος και οι υπ' αυτού πραξικοπηματίες επιχείρησαν αρχικώς να οδηγήσουν σε παραίτηση το νόμιμο και κανονικό αρχιεπίσκοπο Χρυσόστομο (Χατζησταύρου), και εν τέλει, τεχνηέντως, να τον κηρύξουν έκπτωτο από τον αρχιεπισκοπικό θρόνο, για να ανέλθει εν συνεχεία σ' αυτόν δι' εκλογής υπό της διορισμένης «Αριστίνδην» Συνόδου ο πρωθιερέυς των Ανακτόρων - και πανεπιστημιακός καθηγητής του Κανονικού Δικαίου - αρχιμανδρίτης Ιερώνυμος Κοτσώνης;

- Ποιές ήταν οι αιτίες που προκάλεσαν την κατάρρευση του συστήματος διοικήσεως του Ιερωνύμου (Κοτσώνη) και την πτώση του ιδίου, τότε Αρχιεπισκόπου, τον Δεκέμβριο του 1973 από το θρόνο του; Ποιοι αρχιερείς διαφοροποιήθηκαν από την πολιτική του Ιερωνύμου και με τις συγκεκριμένες πρωτοβουλίες και δράσεις τους έπαιξαν τον καθοριστικό ρόλο για την έκβαση αυτή; Ισχύει η εν πολλοίς επικρατούσα στην κοινή γνώμη αντίληψη ότι τον Αρχιεπίσκοπο Ιερώνυμο (Κοτσώνη) ανέτρεψε ο Ιωαννίνων και μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Σεραφείμ (Τίκας), ή πρόκειται περί πλάνης, περί εδραιωμένου μύθου;

- Για ποιο λόγο και σκοπό στη δεύτερη φάση της δικτατορίας ο «αόρατος δικτάτωρ» ταξίαρχος Δημ. Ιωαννίδης προσεταιρίσθηκε τον τότε Μητροπολίτη Ιωαννίνων Σεραφείμ (Τίκα) για να ορκίσει όλως αντικανονικώς το Στρατηγό Φαίδωνα Γκιζίκη ως «Πρόεδρο της Δημοκρατίας» και τον Αδαμ. Ανδρουτσόπουλο ως «Πρωθυπουργό» και εν συνεχεία να τον επιβάλλει με την αντικανονική μέθοδο του «τριπροσώπου» δελτίου ως νέο Αρχιεπίσκοπο της Εκκλησίας της Ελλάδος;

Ιδιαίτερης σημασίας ζήτημα είναι και αυτό της διαταραχθείσης, κατά το διάστημα της Επταετίας, νομοκανονικής σχέσεως της ελλαδικής Εκκλησίας με το Πατριαρχείο με την επιχειρηθείσα απομείωση των κανονικών δικαιωμάτων του στην ελληνική επικράτεια μέσω της καταστρατηγήσεως των πατριαρχικών κειμένων (του Πατριαρχικού και Συνοδικού Τόμου του 1850 και της Πατριαρχικής και Συνοδικής

Πράξεως του 1928) που περιγράφουν και ορίζουν το πλαίσιο της κανονικής τους ενότητας. Για ποιους λόγους και πώς καταστρατηγήθηκαν από την Εκκλησία επί αρχιεπισκοπείας Ιερωνύμου (1967 – 1973) - συνεργούντος και του δικτατορικού καθεστώτος - αυτές οι πατριαρχικές διατάξεις; Ποιοι ήταν οι απώτεροι στόχοι αυτής της «αντιπατριαρχικής» πολιτικής; Και γιατί μόλις άλλαξε, με το νοεμβριανό (1973) (αντι-) πραξικόπημα του Δημ. Ιωαννίδη το πολιτικό σκηνικό και δι' αυτού και το εκκλησιαστικό, ανελθόντος στον αρχιεπισκοπικό θρόνο του Σεραφείμ, επιδιώχθηκε και συντελέσθηκε άμεσα η αποκατάσταση και ομαλοποίηση της σχέσεων Αθηνών – Κωνσταντινουπόλεως;

Μια αντικειμενική, με επιστημονικές προϋποθέσεις και προδιαγραφές, έρευνα οφείλει εν προκειμένω να λάβει σοβαρά υπ' όψιν και να συνεκτιμήσει όλα εκείνα τα γεγονότα που θα μπορούσαν να δώσουν απαντήσεις στα εν λόγω θεμελιώδη ερωτήματα, να λύσουν συνεπακόλουθες, συναφείς με το θέμα και τα σχετικά ζητήματα, απορίες και να οδηγήσουν στην εξαγωγή τεκμηριωμένων συμπερασμάτων. Προς αυτή την κατεύθυνση κινήθηκε και στόχευσε η ανάλυση των στοιχείων που διαπραγματευθήκαμε και η συστηματική θεώρησή τους επιδιώκοντας να εισφέρει χρήσιμο υλικό που θα φωτίσει έτι περαιτέρω τις επιμέρους πτυχές που διαμόρφωσαν αυτή τη σχέση, δημιούργησαν δε και συντήρησαν μέχρι και πρότινος το λεγόμενο – απότοκο της Επταετίας – «Εκκλησιαστικό πρόβλημα». Στόχος μας είναι αυτά τα συμπεράσματα που έχουν προκύψει ν' αποτελέσουν συμβολή στον προβληματισμό για την παθολογία των σχέσεων Εκκλησίας και δικτατορίας και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες διαμορφώθηκε η σχέση αυτή στη διάρκεια της Επταετίας .

Το θέμα που πραγματευόμαστε προσφέρεται και για προβληματισμό στο σήμερα, σε μια εποχή κατά την οποία το ευρύτερο ζήτημα των σχέσεων της Εκκλησίας με την Πολιτεία εμφανίζεται στο προσκήνιο με αξιοζήλευτη περιοδικότητα αποτελώντας - το τελευταίο διάστημα όλο και συχνότερα, όλο και εντονότερα – θέμα «ημερησίας διατάξεως» στην ατζέντα του δημοσίου διαλόγου. Οι απαιτήσεις τόσο της επιστημονικής προσεγγίσεως του ζητήματος, όσο και οι ανάγκες του δημοσιογραφικού ρεπορτάζ και της σχετικής αρθρογραφίας, καθιστούν αναγκαία την προσφυγή σε ιστορικές πηγές αναφορικά με θέματα που αφορούν στο πλαίσιο των σχέσεων Εκκλησίας – Πολιτείας, όπως αυτές διαμορφώθηκαν από τη μεταπολεμική περίοδο και εντεύθεν μέχρι το εξεταζόμενο διάστημα της Επταετίας, αλλά και μεταγενέστερα καθώς τα νομοκανονικής φύσεως προβλήματα που τότε δημιουργήθηκαν «εκτονώθηκαν» μεν σε μεγάλο βαθμό στη μεταπολίτευση, κραδασμοί τους, όμως,

εκδηλώθηκαν και στη σύγχρονη περίοδο (1990 – 1996). Ελπίζουμε η παρούσα ιστορική και νομοκανονική μελέτη να συμβάλλει στην κάλυψη αυτών των απαιτήσεων, να συνδράμει σ' αυτές τις ανάγκες. Είναι προφανές ότι η ανά χειράς έκδοση δεν φιλοδοξεί να εξαντλήσει το θέμα παρά να εμπλουτίσει τη σχετική βιβλιογραφία και να δώσει αφορμές για περαιτέρω διάλογο στο επίκαιρο πολιτικά, όσο και ενδοεκκλησιαστικά, θέμα των σχέσεων Κράτους – Εκκλησίας.

Νιώθω ιδιαίτερα ευνοημένος από την πρόνοια του Θεού για το γεγονός ότι, στην εκπόνηση της διδακτορικής μου διατριβής είχα ως επιβλέποντα τον καθηγητή του Τμήματος Θεολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Α.Π.Θ.), σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Αρκαλοχωρίου, Καστελλίου και Βιάννου της Εκκλησίας της Κρήτης κ. Ανδρέα (Νανάκη). Η ιδιότητά του ως κληρικού, αντί να αναστείλει - όπως συνέβη σ' άλλες ανάλογες περιπτώσεις - τη βούληση για βαθύτερη γνώση της ιστορικής αυτής εποχής, ιδίως σ' ό,τι αφορά στην διερεύνηση των ευθυνών που βαρύνουν ανωτάτους κληρικούς για τις περιπέτειες που πέρασε η Εκκλησία, αποτέλεσε εφαλτήριο για διεξοδικότερη ιστορική έρευνα με καθαρά επιστημονικά κριτήρια και προϋποθέσεις. Τον ευχαριστώ από καρδιάς για τις πολύτιμες συμβουλές τις οποίες αφειδώς και πάντα με φιλελεύθερο πνεύμα μου παρείχε, καθοδηγώντας με σ' όλες τις φάσεις της εργασίας για την ολοκλήρωση της διατριβής. Ευχαριστίες θερμές οφείλονται και στα μέλη της Συμβουλευτικής Επιτροπής, τον καθηγητή του Τμήματος Ιστορίας & Αρχαιολογίας του Ε.Κ.Π.Α. κ. Ευάνθη Χατζηβασιλείου και στην αναπληρώτρια καθηγήτρια του Τμήματος Θεολογίας του Α.Π.Θ. κ. Ευαγγελία Αμοιρίδου. Οι υποδείξεις τους όσον αφορά στον τρόπο αξιολογήσεως και αξιοποίησεως των ιστορικών πηγών, όπως και οι χρησιμοποιηθείσες εκ μέρους μου επιστημονικές τους μονογραφίες, ήταν ιδιαίτερα πολύτιμες.

Αυτή η εργασία δεν θα ολοκληρωνόταν ποτέ αν δεν είχα την αμέριστη συμπαράσταση της οικογένειάς μου' της συζύγου και των παιδιών μου. Η υπομονή τους στις ιδιαιτερότητες που παρουσιάζει η ζωή ενός υποψήφιου διδάκτορα καθώς και η πολύπλευρη αγαπητική τους στήριξη συνέβαλαν καθοριστικά στην επιτυχή περάτωση της διατριβής που τώρα, με την ανά χειράς έκδοση, παίρνει τη μορφή του βιβλίου.

Χαράλαμπος Μ. Ανδρεόπουλος

Λάρισα, 2016

CEMES PUBLICATIONS

1. Metr. Panteleimon Papageorgiou, *Οικουμενικά*
2. Metr. Panteleimon Papageorgiou., *Ποιμαντορικά και εορταστικά*
3. Metr. Panteleimon Papageorgiou, *Επιστολές, Ανέκδοτα κείμενα*
4. P. Vassiliadis (ed.), *Μνήμη Μητροπολίτου Παντελεήμονος Παπαγεωργίου.*
5. P. Vassiliadis (ed.), *Ορθόδοξη θεολογική προσέγγιση για μια θεολογία των θρησκειών*
6. V. Stathokosta, *Ορθόδοξη εκκλησιολογία και διαχριστιανικός διάλογος: Η “Una Sancta” στη ζωή και το έργο του Μητροπολίτη Παντελεήμονα Παπαγεωργίου*
7. N. Dimitriadis, *Θεολογική και θρησκευολογική θεώρηση του διαθρησκευτικού διαλόγου στη σύγχρονη ιεραποστολή*
8. P. Vassiliadis, *ANTIΔΩΡON of Honour and Memory*
9. A. Vassiliadou, *Η συμμετοχή των Ορθοδόξων στο ΠΣΕ υπό το φως των αποφάσεων της Ειδικής Επιτροπής*
10. D. Keramidas (transl. ed.), *Από κοινου για τη ζωή: Ιεραποστολή και ευαγγελισμός σε έναν μεταβαλλόμενο κόσμο*
11. I. Lotsios (ed.), *Οι αποφάσεις της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Ορθοδόξου Εκκλησίας*
12. P. Vassiliadis-E. Amoiridou-M. Goutzioudis (eds.), *Διακόνισσες, χειροτονία των γυναικών και Ορθόδοξη θεολογία*
13. D. Keramidas, *Ορθοδοξία και Ευαγγέλιο τον 21^ο αιώνα*
14. I. Lotsios, *Πρωτείο και συνοδικότητα στο κείμενο της Ραβέννας*
15. A. Vassiliadou, *Orthodox Ecumenical Reflections*
16. Ch. Andreopoulos, *Σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας στην Ελλάδα κατά την Επταετία (1967-1972)*
17. I. Lotsios, *Η απαρχές της αναζήτησης της ορατής ενότητας*
18. Ch.Tsironis–N.Papageorgiou P.Panagiotoopoulos (eds.), *Περιεκτική Οικολογία*
19. A. Arsenakis, *Ο Ιωακείμ Γ΄ ως Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως*
20. M. Sereti, *Η σύνδεση της ειρήνης με τη δικαιοσύνη στο έργο του Σάββα Αγουρίδη*
21. Aik. Drosia, *Η Μαρία Μαγδαληνή*
22. D. Keramidas-N. Kouremenos (eds.), *Nationalism and Orthodox Ecclesiology*
23. E. Adamtziloglou, *Ιησούς Χριστός η Σοφία του Θεού*
24. A. Kyriatzi-E.Adamtziloglou-Aik.Drosia, *Διακόνισσες. Παρελθόν-Παρόν-Μέλλον*
25. P. Vassiliadis (ed.), *The Church in a Period of Pandemic*
26. N. Dimitriadis (ed.), *Η Εκκλησία σε Περίοδο Πανδημίας*
27. Ch. Arvanitis, *Θρησκεία, ιδεολογία, πολιτισμός στη σύγχρονη εποχή*
28. Ch. Arvanitis, *La «crisis» écologique Un touche-à-tout écochrétien*
29. A. Maros, *The Ecumenical Patriarch Bartholomew I and Ecology*

Με ενδελεχή έρευνα πηγών και βιβλιογραφίας η παρούσα μελέτη – η οποία αποτελεί διδακτορική διατριβή που εκπονήθηκε στο Τμήμα Θεολογίας του ΑΠΘ – πραγματεύεται το πρόβλημα των σχέσεων Εκκλησίας - Πολιτείας στη διάρκεια της επτάχρονης δικτατορίας των συνταγματαρχών (1967-1974), εξετάζοντας και αναλύοντας τις ποικίλες διαστάσεις και προεκτάσεις που είχε η προβληματική αυτή σχέση στη διοίκηση και στη ζωή της ελλαδικής Εκκλησίας καθ' όλη τη διάρκεια της Επταετίας και σε αμφότερες τις φάσεις της, ήτοι τόσο επί αρχιεπισκοπείας Ιερωνύμου Κοτσώνη (Μάιος 1967 - Δεκέμβριος 1973), όσο και επί αρχιεπισκοπείας Σεραφείμ Τίκα (Ιανουάριος 1974 - Ιούλιος 1974, κ.ε.).

Ως ιδιαίτερης σημασίας ζητήματα αντιμετωπίζονται το θέμα της διαταραχθείσας κατά το διάστημα της πρώτης φάσης της δικτατορίας (1967 - 1973) νομοκανονικής σχέσης της ελλαδικής Εκκλησίας με το Οικουμενικό Πατριαρχείο και το θέμα των δώδεκα (12) εκπτώτων - "ιερωνυμικών" λεγομένων - Μητροπολιτών που δημιουργήθηκε στη δεύτερη φάση της δικτατορίας (Ιούνιος - Ιούλιος 1974) και το οποίο - ως απότοκο της Επταετίας πρόβλημα - ταλαιπώρησε τη ζωή της Εκκλησίας μέχρι και τα πρόσφατα χρόνια (1990 - 1996). Το

Εξετάζεται, επίσης, ιδιαίτερος το θέμα της αντικανονικής απομακρύνσεως του Μητροπολίτου Παντελεήμονος Α' (Παπαγεωργίου) από την Ιερά Μητρόπολη Θεσσαλονίκης κατά τη διάρκεια της δικτατορίας, όταν τον Φεβρουάριο του 1968 κηρύχθηκε έκπτωτος του θρόνου του από τα αντικανονικά δικαστήρια του Αναγκαστικού Νόμου 217/1967 - τα σκωπτικώς αποκληθέντα «Έκτακτα Ιεροδικεία» - που είχε θεσπίσει το δικτατορικό καθεστώς σε συνεργασία με την τότε – επί αρχιεπισκοπείας Ιερωνύμου Κοτσώνη – εκκλησιαστική διοίκηση, ενώ περιγράφεται και αναλύεται και η παραδοξότητα της μη επαναφοράς του τον Ιούλιο του 1974 από την υπό τον αρχιεπίσκοπο Σεραφείμ Τίκα «πρεσβυτέρα» Ιεραρχία, η οποία παρότι τον έκρινε ως «αντικανονικώς και αδικώς διωχθέντα» δεν τον επανέφερε στην μητροπολιτική του έδρα γεγονός που χαρακτηρίστηκε ως η «δεύτερη δίωξή» του.